

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ СТАЛОГО ВІДНОВЛЕННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Полікризи у світі (війни, зміни клімату, забруднення довкілля тощо) посилюють необхідність дотримуватися і реалізувати рішучі дії для забезпечення сталого (соціально-економічно-екологічно збалансованого) розвитку. Війна здійснює руйнівний вплив на процес сталого розвитку (принцип 24 Декларації Ріо-де-Жанейро), у тому числі агропродовольчих систем, і це має масштабне підтвердження за неспровокованої військової агресії проти України. Комплементарність сталого розвитку і стійкості (здатності розвиватися за впливів зовнішнього середовища) / резилієнтності (потенційної здатності вчасно відновлюватися після втрат, завданих небезпечною подією) проявляється у резилієнтності для кращої сталості [1], сталий розвиток спирається на формування стійкості [2].

Кризи посилили тиск на глобальні продовольчі системи та поставили продовольчу безпеку на перше місце в політичному порядку денному. У 2022 р., за даними ФАО, 205 млн людей у світі переживали продовольчу кризу чи голод, четвертий рік поспіль загострюється продовольча безпека. Європейська комісія (ЄК), послідовно реалізуючи ЦСР як засадничу цінність у політиці, сформує до кінця 2023 р. законодавчу пропозицію щодо сталої продовольчої системи, як передбачено у Стратегії «Від ферми до виделки» у рамках Європейського зеленого курсу від 2019 р. (ЄЗК). Потрібно відійти від домінуючого підходу до продовольства як суто товару, а позиціонувати його соціальні й екологічні компоненти. Сучасна реальність переконливо доводить, що порядок денний економіки виробництва товарів значною мірою вичерпано, постає необхідність трансформації її в економіку людини [3].

Серед чотирьох основних стовпів реконструкції України ЄК позиціонує відновлення економіки і суспільства шляхом сприяння сталій та інклюзивній економічній конкурентоспроможності, сталій торгівлі, одночасно сприяючи зеленому та цифровому переходу країни [4]. Зусилля України по просуванню сталого цілеспрямованого відновлення є частиною європейського шляху. Сталий розвиток доцільно визнати наскрізним вектором й інтегрувати у реформи та інвестиції, які Україна впроваджує зараз та при відновленні. Це умова у тому числі отримання фінансової підтримки ЄС і країн – партнерів.

В Угоді про асоціацію між Україною і ЄС про сталість йдеться у Главі 17 «Сільське господарство і розвиток сільських територій», зазначено, що співробітництво між сторонами охоплює заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища (стаття 404). Законом України визначено, що сталий сільськогосподарський і сільський розвиток є управлінням і збереженням бази природних ресурсів, а також орієнтація технологічних та інституційних змін, з тим, щоб забезпечити досягнення і постійне задоволення людських потреб нинішнього і майбутніх поколінь [5].

Слід звернути увагу на те, що змістовне наповнення ЦСР у ЄС набуває оновлення відповідно до Європейського зеленого курсу, доповнюються індикатори сталого розвитку, за якими проводиться моніторинг. У супровідному документі до добровільного огляду ЄС щодо прогресу у реалізації Порядку денного зі сталого розвитку (2023 р.) за Ціллю 2:

Покінчити з голодом, досягти продовольчої безпеки та покращити харчування, а також сприяти сталому сільському господарству – Євросоюз надав показники і тенденції, що чітко відповідають завданням Стратегій «Від ферми до виделки» і біорізноманіття у рамках ЄЗК. Вони наведені у *табл. 1*, а також відповідні показники й оцінки ситуації в Україні.

Таблиця 1.

**Цілі щодо сталого сільського господарства та тенденції до 2030 р.
на рівні ЄС [6], стан в Україні**

Ціль і посилання на акт	Тенденції в ЄС	В Україні
Щонайменше 25 % сільгоспугідь ЄС повинні бути під органічним землеробством. Стратегії «Від ферми до виделки» і біорізноманіття.	З 2012 р. по 2020 р. площа органічного землеробства зросла на 55,6 % і склала 9,1 % сільгоспугідь ЄС. Для досягнення мети до 2030 р. знадобиться більший прогрес.	У 2021 р. площа сільгоспугідь під органічним виробництвом становила 1 %, а у 2022 р. 0,6 % – від площі земель сільськогосподарського призначення [7].
Використання хімічних пестицидів і небезпечних пестицидів має бути скорочено на 50 %. Стратегії «Від ферми до виделки» і біорізноманіття.	Використання хімічних пестицидів (і пов'язаних з ними ризиків) зменшилося на 14 % з 2015–2017 рр. по 2020 р., використання більш небезпечних пестицидів – на 26 %.	Внесення пестицидів (у діюч. реч.) на 1 га сільгоспугідь у 2021 р. збільшилося на 6,9 % порівняно з 2018 р., у 2022 р. – зменшилося на 22,9 % [8].
Зменшити втрати поживних речовин принаймні на 50 %, не допустивши при цьому зниження родючості ґрунту. Стратегії «Від ферми до виделки» і біорізноманіття.	Валовий баланс азоту становив 46 кг, фосфору 1 кг на 1 га використовуваної сільгоспплощі (середній показник по ЄС за 2012–2014 рр.). Частка ґрунтових вод із концентрацією нітратів вище 50 мг/л – 14,1 % у 2016–2019 рр., що більше порівняно з 13,2 % у 2012–2015 рр.	Баланс поживних речовин у ґрунтах був з мінусом у 2007–2017 рр. і 2017 р. становив: азоту -17 кг/га, фосфору – 13, а гумусу – 0,25 т/га [9]. Дані щодо частки ґрунтових вод із концентрацією нітратів вище 50 мг/л буде визначено.*
Зменшити продаж антимікробних препаратів для сільськогосподарських тварин і аквакультури щонайменше на 50 %. Стратегія «Від ферми до виделки».	До 2021 р. країни-члени досягли приблизно однієї третини загальної цілі передбаченого скорочення.	Надмірне використання антимікробних препаратів у тваринництві та вживання продукції з їх вмістом сприяє розвитку антибіотикорезистентності у людей, становить загрозу їх здоров'ю [10].
Принаймні 10 % сільськогосподарських площ знаходяться під особливими ландшафтами з високим біорізноманіттям. Стратегія біорізноманіття, Закон про відновлення природи.	Надається підтримка у рамках Спільної аграрної політики ЄС приблизно на 2,86 млн га для збереження ландшафтних особливостей, які включають оселища птахів, підтримують життєвий цикл запилювачів.	Відповідні дії наразі відсутні. Унормовано зменшити сільгоспосвоєність на 5 %, розораність на 10 % шляхом вилучення орнонепридатних земель з інтенсивного обробітку, вжити заходів для відновлення захисних лісонасаджень [11].

Джерело: Сформовано автором за даними із зазначених посилань.

* Україна, згідно з Угодою про асоціацію з ЄС, зобов'язалася імплементувати Директиву 91/676/ЄЕС від 12 грудня 1991 р. про захист вод від забруднення, спричиненого нітратами з сільськогосподарських джерел, («Нітратну Директиву») у національне законодавство. Міндовкілля ухвалило Методику визначення зон, вразливих до (накопичення) нітратів (наказ від 15.04.2021 р. № 244), Мінагрополітики затвердило

Правила щодо забезпечення родючості ґрунтів і застосування окремих агрохімікатів (наказ від 24.11.2021 р. № 382).

При формуванні правової бази і реформ в Україні у контексті ЄЗК слід урахувати, що у ЄС у 2021–2023 рр. схвалені «Fit for 55» – пакет законодавчих пропозицій, спрямованих на скорочення викидів парникових газів, Закон ЄС про відновлення природи, Ґрунтова стратегія ЄС до 2030 р., обговорюється Пропозиція ЄК щодо Закону про моніторинг землі. Унормовуються і посилюються вимоги до раціонального використання, моніторингу якісних параметрів земельних ресурсів; це особливо важливо для України, зважаючи на значно масштабовану внаслідок війни деградацію земель.

Отже, доцільно посилити орієнтацію при відновленні сільського господарства України на проведення екоперебудови, формування сталої агропродовольчої системи, просування декарбонізації й досягнення кліматичної нейтральності відповідно до Європейського зеленого курсу, що означатиме реалізацію ЦСР. Слід формувати зелену архітектуру національної агрополітики відповідно до Спільної аграрної політики ЄС [12]. У нещодавно схвалених документах, зокрема, Національній економічній стратегії до 2030 року від 2021 р. при викладі візії агросектора серед шести пунктів стратегічної мети еколого-кліматичні аспекти не передбачені, у переліку стратегічних цілей задекларовано лише збільшити площу земель з органічним статусом, а наближення законодавства, стандартів та практик до європейських принципів сталої сільської господарства, поступове узгодження державної аграрної політики із Зеленим курсом ЄС записано як завдання стратегічного курсу. Уряду доручено розробити з урахуванням Цілей сталої розвитку України план заходів щодо трансформації продовольчих систем на період до 2030 р., передбачивши визначення національних пріоритетів й за напрямом – дружнє до довкілля виробництво [13]. У Плані відновлення України від 2022 р. стратегічні імперативи передбачають синхронізацію з Європейською зеленою угодою, однак урахування її вимог виписано не чітко, зокрема, у проєкті «Сприяння переходу агропродовольчого сектора до «зеленого» зростання»; завищені показники виконання проєкту щодо технології землеробства з урахуванням впливу на клімат – будуть запроваджені на 40 % орних земель до 2030 р. (за розрахунками, на 13 млн га, тоді як згідно з Оновленим національним визначеним внеском України (НВВ-2) до 2030 р. передбачено використовувати технології мінімального обробітку ґрунту на площі 5 млн га). Записане у проєкті «Розвиток «Розумної Зеленої Угоди» «урахування української національної специфіки» щодо поступового приведення вимог до сільгоспвиробників у відповідність до вимог ЄЗК потребує конкретизації.

Отже, ЄС докладає зусиль, щоб стати екологічнішим, цифровішим (щоб зменшити витрати на виробництво та сприяти точному землеробству), соціально справедливішим, інклюзивнішим, стійкішим, і це відповідає концепту сталої розвитку, визначеному світовою спільнотою домінуючим для розвитку на ХХІ століття. Україна, у тому числі у контексті євроінтеграції, має рухатися по шляху сталості, враховуючи нинішні складні обставини; цілеспрямоване відновлення дозволить зробити агропродовольчу систему стійкішою. Основними цільовими установками сталої відновлення агросектору є формування належних умов праці, рівнів доходів, конкурентоспроможності середніх і малих сільгоспвиробників, більш справедливої їх прибутковості в ланцюгах постачання, просування декарбонізації й скорочення негативного та забезпечення нейтрального впливу на довкілля. Проголошення ООН 2024–2033 рр. Міжнародним десятиліттям науки для сталої розвитку позиціонує важливість наукових досліджень і розробок за цією тематикою. Розвиток агропродовольчої системи на сталих засадах визначає довготривале використання агроцивілізаційних ресурсів України, насамперед земельних, для задоволення потреб українців, а також світової спільноти у якісному і безпечному агропродовольстві.

Список використаних джерел:

1. Prazian M. (2023). Resilience for Better Sustainability. March 17, 2023. URL: [https://doi.org/10.32918/nrs.2023.1\(97\).08](https://doi.org/10.32918/nrs.2023.1(97).08)
2. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022.
3. Гальчинський А. Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми. *Економіка України*. 2012. № 5. С. 4-17.
4. Communication from the Commission. Relief and Reconstruction. COM/2022/233 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022DC0233>
5. Про приєднання до Протоколу про сталий розвиток сільського господарства та сільської місцевості до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат : Закон України від 02.12.2020 р. № 1038. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1038-20#Text>
6. Accompanying the document : Report from the Commission. EU Voluntary Review on progress in the implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development. SWD/2023/700 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023SC0700&qid=1696529591065>
7. Показник 2.3.3. Частка сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом у загальній площі, %. URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/2-3-3/>
8. Сільське господарство. Внесення мінеральних та органічних добрив, пестицидів (1990–2022 рр.). URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cg.htm
9. Стан родючості ґрунтів України. *Інститут охорони ґрунтів України*. 2018. 27 вер. URL: <https://uabio.org/wp-content/uploads/2018/10/2-yuri-kryvda-workshop-agro-residues-27092018-small.pdf>
10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію біобезпеки та біологічного захисту» : Указ Президента України № 668/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6682021-40997>
11. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#Text>
12. Попова О. Л., Панкратова Л. Л, Зелена архітектура САП ЄС: орієнтири для розбудови при повоєнному відновленні України. *Економіка України*. 2023. № 8. С. 78-96. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.08.078>
13. Питання національних пріоритетів трансформації продовольчих систем в Україні : Указ Президента України від 07.02.2022 р. № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/41/2022#Text>